

Література

1. Винниченко В. Мохноноге. *Вежа*. 1996. № 4–5; 1997. № 6–7.
2. Винниченко В. Щоденник. – Едмонт. – Нью-Йорк, 1980. Т.1.
3. Гуменюк В. Сила краси: Проблеми поетики драматургії Володимира Винниченка. Монографія. – Сімферополь, 2001. 340 с.
4. Михида С. Воно живе в кожному з нас. *Вежа*. 1997. № 4–5.
5. Панченко В. Мертве, що хапає за ноги живих. *Літ. Україна*. 1997. 20 листопада.
6. Панченко В. «Я хочу собою возвеличити українське...» Риси психологічного портрета В.Винниченка. *Березіль*. 1997. № 11–12. С. 155–167.
7. Сverbілова Т. Персонажі Винниченкових п'єс – кати чи жертви? *Слово і час*. 1993. № 5. С. 32–40.
8. Сиваченко Г. Винниченків «конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах. *Усе для школи. Українська література*. 10 кл. Вип. 6. 2001.
9. Стівенсон Р.-Л. Твори: В 5-ти томах. К.: Вид-во «Українознавство», 1995. Т.2. 352 с.
10. Фрейд З. Психология бессознательного: Сб. прирведеній / Сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М.Г.Ярошевский. М.: Просвещение, 1990. 448 с.

Конєйцева Л. П.

*кандидат філологічних наук
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Груба О. А.

*магістрантка
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

РЕАЛІЗАЦІЯ МІФОТВОРЧОЇ МОДЕЛІ Р. ІВАНІЧУКА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація У статті досліджено особливості міфотворчої моделі в європейському контексті, визначено шляхи її реалізації в романістиці Романа Іванічука.

Ключові слова: міф, міфотворчість, міфотворча модель, архетип, європейський контекст

У літературі ХХ-ХХІ ст. міфологізм виступає в якості художнього засобу, відповідного певній концепції світу. Орієнтація значної частини новітньої літератури на первісний міф чи міфологічні структури мислення, поява численних творів, в яких з'являються авторські тенденції до міфотворення – усе це спонукало багатьох літературознавців, критиків до висновку, що в літературі настала нова, міфологічна ера. Якщо в літературі ХІХ століття виразно усвідомлювалася дистанція між міфом архаїчним і його сучасною інтерпретацією, то міфи ХХ століття формуються на основі сучасної історії, сучасного буття і побуту, за загальними схемами міфологічного мислення. У Літературному енциклопедичному словнику виокремлюється 6 типів художнього міфологізму:

- створення своєї оригінальної системи міфологем;
- відтворення глибинних міфосинкретичних структур мислення (порушення причинно-наслідкових зв'язків, сполучення різних імен та просторів, двійництво персонажів), які повинні віднайти надлогічну основу буття;
- реконструкція давніх міфологічних сюжетів, інтерпретованих з деякою часткою вільного осучаснення;
- введення окремих міфологічних мотивів і персонажів у тканину реалістичної оповіді, збагачення конкретно-історичних образів універсальними значеннями й аналогіями;
- відтворення таких фольклорних та етнічних нашарувань національного буття і свідомості, де ще живі елементи міфологічного світосприймання;
- притчеобразність, лірико-філософська медитація, зорієнтована на архетипні константи людського й природного буття: дім, хліб, дорога, вода, гора, дитинство, старість, любов, хвороба, смерть тощо [8, с. 519].

Значний науковий інтерес у вітчизняному літературознавчому, літературно-критичному дискурсі становить творчість Р. Іваничука, індивідуальний мистецько-естетичний феномен якого вирізняється утвердженням естетично свіжої парадигми національної літератури [9, с. 25].

Спробуємо дослідити шляхи реалізації міфотворчої моделі в романістиці Романа Іваничука; з'ясувати особливості реалізації у прозі письменника архетипів та міфологем; висвітлити художню своєрідність біблійних міфологем та їх роль у моделюванні християнської картини світу; дослідити міфопоетичні особливості творів митця у літературному європейському контексті.

Спроби аналізу творів митця містяться в працях Л. Новиченка, В. Дончика, М. Жулинського, Ю. Покальчука, В. Яворівського та ін.

Інтерпретація романістики письменника подається сучасними поціновувачами творчості письменника [6; 7; 10], оскільки його романи стали одним із найцікавіших і найвизначніших явищ сучасної української літератури. Він, – за словами Я. Гарасима, – є живим «літописцем своєї епохи» [1, с. 81].

Уважаємо, що міфотворчість Р. Іваничука, як і у зарубіжних митців (Карел Чапек, Ф. Кафка, Г.Маркес, Г.Белль та ін.) проявляється вже в тому, що в його творах відбувається цілком незвичайне, а найчастіше відверто фантастичне перетворення реального світу, і картина цього перетвореного світу дає змогу порівнювати її з міфологічним світобаченням і міфотворенням.

У творенні художньо-образної системи Р. Іваничук постійно оперує до умовності (церква в печері, ікона Пресвятої Богородиці, легенди) – це одна з домінуючих ознак його стилю. Границі умовності певною мірою обмежуються самим автором, коли водночас із площиною реальних подій розгортається паралель фольклорно-міфологічного й історичного матеріалу. Умовність романіста має цілий спектр функцій: автор виходить на рівень архетипно-міфологічного мислення, високоестетичної (художньої) вартості твору, «втягує» реципієнта у власний морально-психологічний процес осмислення життєвих та історичних фактів, досягає семантичного довершення і закріплення знака задля подальшого використання його у моделюванні свідомості читача.

Специфічну архетипну систему (міфосвідомість) письменник постійно використовує для активізації мислення реального та відображеного факту. Така система чималою мірою визначає творення елітарного інформаційного емоційно-свідомісного горизонту в орієнтації етнічних індивідуальностей на національні й духовні центри.

Художньо-словесна структура характеризується наявністю загально-життєвої лексики, що стосується християнської віри й обрядовості. Автор є майстром опису різних християнських звичаїв: *Зайшов великий піст, і Ганна... чаклувала над бляшанками, в яких на гарячій плиті булькали червоний вивар з яблуневої кори, зеленина з луски соняшникових зернят та золотава гуца з цибулинного лушпиння* [4, с. 421].

Ірреальний художній світ триптиха твориться на основі міфологічних легенд. Авторська оцінка поразок героїв також збігається з наявною у міфологічних легендах. Так, у легенді фактична поразка героя, що бореться зі злом, зазначає В. Давидюк, «обертається врешті-решт його перемогою і в композиційному, і в емоційному плані» [2, с. 158]. У легендах образи добротворців мають високий етичний зміст і висвітлюються із співчуттям та

повагою. Міфологічні легенди вирізняються особливою поетичністю, підкреслюють вічність життя, розповідають про чудодійне перетворення людей на рослини, звірів, птахів (дівчина стає тополею, вдова – чайкою, невістка – зозулею, чоловік – явором, дубом, каменем) – в чому знаходять відображення елементи язичницького світовідчуття.

Емоції людей персоніфікують природу. Вдова Марія – персонаж роману «Вогненні стовпи», втішаючи хвору на сухоти дочку, говорить: *«І ти не думай, доню, що той ясен не був колись ставним парубком, а стрункі берези. то не дівчата., а от опришко орлом став, розлучниця зозулею, а нагідки невинними дїтьми були; й олені - то колишні люди, а тому не можна їх убивати; живуть у наших лісах преріз- ні добрі й лихі привиди, то тільки так здається, що людина вмирає, насправді вона живе вічно, тому й вічне наше село»* [4, с. 95], бо *«усе живе вічне, тільки виглядом перемінюється»* [4, с. 140]. У творі ілюзійний світ межує з реальним, взаємодіє з ним, тут знаходять допомогу добрі душі і покарання злі. У нього переходять і відшукують спокій після смерті, що *«стає продовженням вічного плину життя»* [4, с. 265], Наталка Слобідська, Софія Маланючка, вуйко Миронюк, мольфар Іван, дід Федір, дурний Юзьо, засуджується на поневіряння душа Йосипа Кобацького, своєю злою волею перетвореного на вовкулаку. Крім вміщення у твір легенди про Чорнобога та Білобога, антропоморфних образів, демонічних сил елементи художньої реконструкції язичницького слов'янського та праслов'янського міфу простежуються у своєрідності дібраних письменником художніх засобів у межах всього триптиха. Особливу роль відіграє порівняння певних предметів, явищ із образами, взятими зі світу тварин та рослин, природними явищами: *«вперта і надокучлива, мов спасівська муха, думка»* [4, с. 83], *«радість переповнила хату, немов дійниця свіжим молоком»* [4, с. 105], *«кохання буйне, мов гірський вітер»* [4, с. 294].

Велика кількість пейзажних замальовок для опису галицької природи, яка сприймається як жива істота, що може реагувати на історичні події в унісон або контрастувати з психологічними переживаннями людей, наближує творчу манеру автора до фольклорної. Так, відступ мадярів на початку твору супроводжується похмурим пейзажем, який відповідає тому сліду, що залишили після себе завойовники у душах людей: *«Перемішана чобітьми, копитами й гарматними колесами озимина чіплялася розмоклого на березневому талі ґрунту побілілими від холоду пучками й оживала поміж протоптами, що повзли з орних обочин на ґрунь і там зливалися в чорну дорогу, котра знесилена розпласталась на хребті, немов звалтована жінка,*

й нікому більше не було жодного до неї діла, бо село зі страху зсунулося в глибокі видоліни й там запалося під землю» [4, с. 10]. Також пейзаж у творі може контрастувати з історичним перебігом подій: буяння весни, відродження життя, панування загарбників, смерті в селі: *«Весна буйно розцедрилася на тепло і цвіт: не встиг на останньому холоді відкипіти молочною шумою терен, що позначив цупким живоплотом межу між Боднарівкою і Кривобро дами вздовж Сталащукового узлісся, як викинула пацьоркові сережки черемха й дихнула з-поза тернового колюччя на село млосним запахом, і в ньому, немов ряска в літеплій воді, поділились умить на пелюстки рожеві пуп'янки яблунь, груш і слив; розквітлі за один день сади заплавали білими острівцями на зеленому озері села, й по них можна було тепер розпізнати, де причаїлися боднарівські обійстя»* [4, с. 59]. На напружену атмосферу в селі автор натякає лише словом «причаїлися». Пейзаж у триптиху, унаочнюючи міфологічність мислення письменника у персоніфікації явищ природи, виконує важливу роль. Він зображає місце і визначає час, окреслює настрій та переживання персонажів, як у плані зіставлення, так і протиставлення, відтворює історичний та національний колорит.

Для Р. Іваничука міфологізація дійсності зовсім не обмежується відсиланням до відомого міфологічного першоджерела і тій чи іншій його трансформації або інтерпретації. Він виходить далеко за межі цього першого етапу поетики міфологізування. Художня інтуїція – саме те, що головним чином відрізняє письменника в його міфологічному підході до сучасності. Так у романі-легенді «Рев оленів нарозвидні» та частково у текстовій структурі всього триптиха переплетення легенд історичних, апокрифічних, міфологічних, які складають загальноприйняті базові моделі світосприйняття, сприяє відображенню діяльності Української Повстанської Армії у сакральному вимірі. Світ людей і світ міфічних істот сприймаються як паралельно існуючі і взаємодіючі, взаємозалежні один від одного. Міфи, легенди, символи, описи чудес, видіння та чарівні перетворення слугують своєрідним підґрунтям перебігу історичних подій, вчинків дійових осіб. Митець окреслює трансформації жанру (притча, реквієм, балада, легенда), зокрема звернення до «притчі» споріднює її із біблійними притчами, які широко застосовуються в Євангелії, виражаючи в алегоричній формі духовні настанови [9, с. 573]. Перцепція читача налаштовується на дидактично-моралізаторський лад і на морально-філософський, який є більш популярним у новітній європейській літературі. Притча, повчальна оповідь, звернення до моралі, дидактики є «одним зі засобів вираження морально-філософських

роздумів письменника», «висвітлює явище художнього осмислення у філософсько-естетичному аспекті» [9, с. 575], тобто мова йде про певну моральну ідею, яку зображено на основі принципу художньої параболи.

У романах «Мальви», «Вогненні стовпи» процес міфологізації оповіді на рівні зображення часу та простору відбувається на кількох рівнях: накладання на реальну історію міфологічних сюжетів та архетипів, ієрархізація просторових образів, наскрізна увага автора до мотивів часу та простору, що проявляється в частому поєднанні сакральних символів тощо.

Функціонування міфологічного дискурсу у романі проявляється й на наративному рівні. Автор стверджує значимість і магічну впливовість слова на світ і людину. Наділене сакральним сенсом слово сприймається як друга реальність, долучення до якої веде героїв до екзистенційного пізнання світу й до можливості виходу з профанного часу. Герої проходять ініціацію через слово (слухання, вигадування оповідей, міфів, пророцтв тощо). Так само й для читача рецепція роману, стеження за перипетіями доль персонажів, декодування міфосемантики й інтертекстуальності творів перетворюється одночасно на вихід з власної буденності та своєрідну ініціацію. У романі присутні численні ознаки оповідної манери міфу: міфологізація імен героїв; поетичність і притчевість форм нарації; символізація й архетипізація образів, моделей пошуку й ініціації, мотивів відновлення гармонії, подорожі у природне середовище тощо; циклічність; потенційна незавершеність оповіді; використання техніки лейтмотивів і варіацій однієї теми; імітація наративу фольклорних текстів (міфів, легенд, притч тощо).

Окремого розгляду вимагає символізація предметного світу в творах Іваничука. Тут, як нам здається, особливо наочно реалізується багата символіко-міфологічна, архетипна фантазія автора (печера, дорога, хата, сонце, каран, мальви, вогненні стовпи тощо), а тяжіння їх до демонічної символіки є однією з ознак романів.

Також зазначимо, що у романах «Мальви», «Вогненні стовпи» за допомогою використання фольклорно-міфологічних елементів, відтворення міфопоетичного світовідчуття, що притаманне нашому народові, письменник зміг відобразити життя українців протягом декількох століть, показати основні риси їх ментальності, прагнення та сподівання, шляхи самопізнання та самовдосконалення, пошуку себе і свого місця у цьому світі. У романі-баладі «Мальви», романі-триптиху «Вогненні стовпи» Р. Іваничука відтворено справжній дух українського народу, його незламність, споконвічне служіння ідеалам добра та любові. Неодноразово у текстах наголошується, що удосконалення світу можливе лише за умови морального

самовдосконалення кожної людини. Розглядаючи проблему відбиття міфологічної свідомості автора у поезиці його романів, варто зазначати такі основні положення: на рівні тематики й проблематики письменник імплантує вічні ідеї, проблеми, образи, інтерпретує їх із більшою чи меншою мірою осучаснення: добро і зло у житті людини, міфологічна ідея життя як мандрів, матері як охоронниці, основи дому, житла, сім'ї тощо; на сюжетно-композиційному рівні організації тексту за допомогою міфологем письменник будує фабули, структурує сюжетний хід твору.

Література

1. Гарасим Я. Послання до сучасників. *Літературно-публіцистичні статті*. Львів: Світоч, 2002. С. 8.
2. Давидюк В.Ф. Українська міфологічна легенда. Львів: Світ, 1992. 176 с.
3. Іваничук Р. Вогненні стовпи: тетралогія. Харків : Фоліо, 2013. 507 с.
4. Іваничук Р. Мальви (яничари). Орда [Текст]: романи Харків: Євроекспрес, 2000. 416 с.
5. Копейцева Л.П., Магдалинова І.О. Поетикальні вектори повісті Романа Іваничука «Місто». *Мова. Свідомість. Концепт*: зб. наук. праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. Вип. 4. С. 221–225.
6. Копейцева Л., Пилипчук В. Часопростір як формотворча категорія роману Р. Іваничука «Мальви». *Наукові записки Харківського національного університету ім. Г.С.Сковороди*. Харків, 2014. Вип. 1 (77). Ч. 1. (Серія: Літературознавство). С. 48–55.
7. Літературознавча енциклопедія. у 2-х т. Т. 2. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
8. Меч і мисль : творчість Р. Іваничука у національних вимірах української культури: зб. наук. праць. Львів-Ужгород: Гражда, 2009. 336 с.
9. Підпригора С. Романний триптих «Вогненні стовпи» Р. Іваничука: від авторського жанрового визначення до змісту. *Наукові праці*. Т. 59. Випуск 46. С. 86–89.